

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ

У статті проаналізовано психолого-педагогічний аспект поняття "толерантність" у різних науках. Висвітлено сутнісні характеристики толерантності як педагогічного та психологічного явища. Розглянуто структуру, основні компоненти толерантності та їх взаємозв'язок у педагогічній та психологічній науці. Представлено диференційоване розуміння феномена толерантності, зосереджено увагу на типах толерантності та надано їх характеристику.

Постановка проблеми. Представник сучасного суспільства повинен володіти високим рівнем загальної культури, низкою моральних якостей, вміти знаходити спільну мову з іншими людьми, що надзвичайно важливо для процесу інтеграції й асиміляції культур. Саме тому в наш час формування толерантності є одним із пріоритетних завдань педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці існують праці, в яких розкрита суть поняття "толерантність", його компоненти, етапи формування та обґрунтовано педагогічні принципи толерантності (Р. Бернс, С. Біблер, О. Дубасенюк, О. Івахненко, В. Іщенко, В. Лекторський та інші). Проблема толерантності викликає зацікавленість не лише серед педагогів, але й філософів, політологів, соціологів, психологів та ін. [1: 98].

Виклад основного матеріалу. Толерантність, або терпимість, – це бажання та вміння знаходити спільну мову, підтримувати стосунки з людьми, які відрізняються від більшості; здатність із повагою та розумінням ставитися до їх відмінностей. Толерантність – це досягнення кожної людини, ускладнене тим, що ми, зазвичай об'єднуємося на основі спільних інтересів і переконань із тими, хто розмовляє тією ж мовою або має ту ж культуру, що й ми. З тієї ж причини ми вороже та з острахом ставимося до "інших" – тих, хто від нас відрізняється. Різниця може бути біологічною, культурною, політичною, релігійною та ін.

Тісна співпраця країн, розвиток міжнародної торгівлі, інтеграція та асиміляція культур стали причинами того, що сучасні нації в культурному, релігійному, політичному відношенні стали більш плюралістичними. Будь-яка відмінність, будь-то культурна, релігійна чи політична, може викликати нетерпимість, якщо ми віримо в непогрішність своїх ідей і в хибність поглядів "інших". Політична свобода полягає у наданні можливості різним політичним силам працювати в одному уряді для досягнення спільної мети. Економічна свобода передбачає можливість вибору суб'єктами різних форм власності та сфер застосування своїх знань, можливостей і професійних умінь, терпиме ставлення до конкуруючих економічних інтересів. Релігійна свобода полягає у можливості вибору віросповідання. Терпимість до людей, що належать до іншої культури, передбачає, що ми усвідомлюємо наявність відмінностей і подібностей та вимагає від нас розуміння того, що істина багатоліка, і що існують інші погляди.

Хоч толерантність і є важливою, але рідкісною чеснотою, вона все ж має два недоліки. Один із них – схильність до байдужого ставлення до цінностей, які живлять переконання. Г. К. Честертон говорив з цього приводу, що толерантність – це чеснота людей, які ні в що не вірять [2]. Інший недолік – необхідність встановлення моральних стандартів, порушення яких не допускається суспільством [3].

Відповідно до Декларації принципів толерантності, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО (1995), "толерантність означає повагу, прийняття й правильне розуміння багатоманітності культур нашого світу, форм самовираження й прояву людської індивідуальності. Це те, що робить можливим досягнення миру й веде від ідеології насилля й війни до культури миру. Толерантність – це не поступ, не полегкість або потурання. Це, передусім, активне ставлення, сформоване на основі визнання універсальних прав і свобод людини. Ні за яких обставин толерантність не може бути виправданням посягання на основні цінності. Толерантність повинні виявляти окремі особи, групи й держави ... (стаття 1)" [4: 2].

Існують різні підходи до трактування толерантності. В українській мові толерантність представлена як терпимість, як здатність витримувати фізичні чи моральні страждання. Характерні риси терпимості в українській культурі – "милосердя" і "поблажливність" [5]. У словниках європейських мов представлені дві точки зору на толерантність – як на "терпимість" і як на "підтримку" [6]. Оскільки толерантність є предметом дослідження в соціально-політичній, релігійній, культурологічній та правознавчій літературі, то існують різні підходи до розуміння цього поняття. У медичній літературі толерантність визначається як адаптація організму до несприятливих впливів середовища, здатність переносити біль. Філософія пропонує розглядати толерантність як готовність з гідністю сприймати особистість або річ, як терпіння, терпимість, витримку, примирення. Політичний контекст зосереджує увагу на повазі до свободи іншої людини, її поглядів, думок, поведінки. Соціологія трактує толерантність як милосердя, делікатність, прихильність до іншого тощо [1: 98; 7; 8].

У педагогічній науковій літературі толерантність розуміють як готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди і порозуміння (О. Безносюк, С. Бондирєва, В. Калошин, О. Клепцова, Д. Колесов, В. Шалін та ін.) [9-12].

У педагогічному контексті толерантність визначається як певна риса особистості, яка характеризується вмінням без агресії сприймати інші погляди, спосіб життя, поведінку шляхом встановлення зі співрозмовником довірливих стосунків через співпрацю, компроміс, емпатію, доброзичливість тощо (І. Бех, Т. Осипова, В. Рахматшаєва та ін.) [13; 14].

А. Мчедлов виділяє різні форми толерантності: особистісну; суспільну, що виявляється в моралі, вдачах, менталітеті, свідомості; державну, відображену в законодавстві, політичній практиці [15].

У літературі мають місце різні наукові точки зору щодо структури толерантності. Спираючись на дослідження Н. Асташової [16], І. Крутової [17], М. Максимової, Н. Кленової [18], Т. Таюрської [19], можна представити структуру толерантності як якості особистості, у вигляді взаємодії трьох компонентів: концептуально-ціннісного, особистісно-мотиваційного й діяльнісно-поведінкового.

Концептуально-ціннісний компонент проявляється через визнання неповторності та унікальності кожної людини, поваги до людської гідності, людських цінностей, терпимості до поведінки, поглядів інших людей.

Особистісно-мотиваційний компонент толерантності проявляється через доброзичливе, терпиме, стримане, щире ставлення до співрозмовника.

Діяльнісно-поведінковий компонент толерантності проявляється у схильності до того чи іншого типу поведінки, основою якої є розуміння, прийняття іншого таким, яким він є; вміння згладжувати негативні почуття [20].

В аспекті психологічного підходу – це "зниження в індивіда сенситивності до фактів взаємодії, що пов'язане з особливостями темпераменту, із захистом від фрустрації, з комплексом імперативних настанов щодо прояву великодушності стосовно іншого" [21: 20]. В психологічній літературі наведені й інші визначення толерантності: "відсутність або послаблена реакція на певний негативний фактор через зниження чутливості до нього" [22], "ухвалення інших, які відрізняються від твоїх власних, інтересів і цілей", "дружелюбність, спокій, мирна налаштованість, антипод агресивності, злостивості і дратівливості", "здатність вислуховувати, намагатися винести з отриманої інформації зерно розуму і уживатися з різними точками зору, як би вони не суперечили власним поглядам", "прагнення до згоди, безконфліктність" [23-26].

Толерантність – це інтегральна характеристика індивіда, яка полягає у здатності людини активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем у кризових ситуаціях з метою відновлення своєї нервово-психічної рівноваги, успішної адаптації, розвитку позитивних взаємин з собою і з навколишнім світом. Толерантність як інтегральна характеристика особистості включає такі компоненти: психологічну стійкість, систему позитивних установок, комплекс індивідуальних якостей, систему особових і групових цінностей [27]. Таке розуміння толерантності передбачає виховання психологічно стійкої, емоційно й етично зрілої особистості. Розвивати толерантність можливо за допомогою формування і розвитку психологічної стійкості, системи позитивних установок, емпатії, миролюбності.

Науковці О. Орлов та О. Шапіро до складу феномена толерантності відносять: природну (натуральну) толерантність – відкритість, допитливість, довірливість, які властиві маленькій дитині і не асоціюються з якостями її "Я" (толорантність типу "А"); моральну толерантність – терпіння, терпимість, пов'язані із "зовнішнім Я" людини (толорантність типу "Б"); моральну толерантність – прийняття, довіру, які асоціюють із сутністю чи "внутрішнім Я" людини (толорантність типу "В") [28].

Толерантність типу "А" – це природне й безумовне прийняття іншої людини, ставлення до неї як до самодостатньої особистості. Така толорантність має місце в житті маленької дитини, у якій процес становлення особистості ще не привів до розщеплення індивідуального і соціального досвіду, до існування відокремлених планів поведінки і переживання і т. д.

Саме цей тип толорантності відповідальний за парадоксальне прийняття маленькими дітьми своїх батьків навіть у випадках вкрай жорстокого поводження, психологічного, фізичного та сексуального насильства. З одного боку, наявність у дітей толорантності типу "А" забезпечує їм суб'єктивну, психологічну захищеність від проявів жорстокості і дозволяє зберегти позитивні стосунки з батьками, а з іншого боку, руйнує особистість, яка формується, оскільки не може забезпечити достатнього рівня самоприйняття, прийняття власного досвіду, власних почуттів і переживань.

Толорантність типу "Б" – це прихована, відстрочена внутрішня агресія. "Толорантна" особистість прагне стримуватися, використовуючи механізми психологічних захистів. Однак за своїм "фасадом" вона приховує власну нетерпимість – наростаюче напруження, невисловлену незгоду, пригнічену агресію. Можна стверджувати, що толорантність типу "Б" по суті є несправжньою, показною, умовною, штучною толорантністю.

Хоча така "терпимість" виглядає, на перший погляд, кращою за "нетерпимість", і те, й інше є, тим не менш, взаємопідпорядкованими явищами. Відмінності між ними – лише кількісні, а не якісні, оскільки їх психологічна основа ідентична. Можна сказати, що толорантність типу "Б" – це зворотна сторона нетерпимості, різних форм насильства і маніпулювання людиною, ігнорування її суб'єктивних характеристик, всього того, що так деструктивно діє на відносини між людьми.

Толорантність типу "В" побудована на прийнятті людиною як оточуючих, так і самого себе, на основі взаємодії із зовнішнім і внутрішнім світом в приймаючій, діалогічній манері. На протигагу насильству й маніпулюванню така взаємодія передбачає повагу цінностей, які є значущими для іншого, так і усвідомлення та

прийняття власного внутрішнього світу, своїх власних цінностей та смислів, цілей і бажань, переживань і почуттів. Для людини, що наділена толерантністю типу "В", напруження й конфлікти зовсім не виключені, можна сказати, вона постійно живе в ситуації напруженого існування, не боїться бути віч-на-віч із цією напругою, гідно витримувати і приймати її. Це справжня, зріла, позитивна толерантність, заснована (на відміну від толерантності типу "А" і "Б") на повному усвідомленні та прийнятті людиною реальності [29].

Залежно від сфер прояву визначають національно-етнічну, інтелектуальну, релігійну, класово-соціальну, географічну, політичну, гендерну, сексуальну, вікову, міжкультурну та інші види толерантності [4].

Висновки. Отже, толерантність – це властивість особистості, що дозволяє людині взаємодіяти з іншими людьми, які мають відмінні власні погляди, точки зору, переконання, тобто терпимо, без агресії сприймати їх думки, почуття й поведінку, що не є асоціальними. У загальному педагогічному контексті толерантність трактується як готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на засадах згоди і порозуміння. В аспекті психологічного підходу – це виникнення в індивіда зниження сенситивності до фактів взаємодії, що пов'язане з особливостями темпераменту, із захистом від фрустрації, з комплексом імперативних настанов щодо прояву великодушності стосовно іншого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Хомяков М. Б. Толерантность : парадоксальная ценность / М. Б. Хомяков // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – № 4. – С. 98–112.
2. Что такое толерантность? [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-26866/>.
3. Толерантность [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/filosofiya/TOLERANTNOST.html.
4. Декларация принципов толерантности. – Педагогика толерантности. – 1999. – № 3/4. – 4 с.
5. Великий тлумачний словник української мови / [упоряд. Т. В. Ковальова]. – Харків : Фоліо, 2005. – 767 с.
6. Вчимося бути толерантними. Тренінговий курс для молоді / [укл. О. Собченко, А. Донець, В. Дьомкіна]. – Донецьк : Донецький молодіжний дебатний центр, 2008. – 50 с.
7. Энциклопедический словарь медицинских терминов : в 3-х томах. / [гл. ред. Б. В. Петровский]. – М. : Советская энциклопедия. – Т. 2. – 1983. – 448 с.
8. Філософський енциклопедичний словник : [енциклопедія] / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; [голова редкол. В. І. Шинкарук]. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.
9. Калашин В. Гуманний шлях до дисципліни / В. Калашин, О. Безносюк // Педагогика толерантности : [громадський психолого-педагогічний журнал]. – 2000. – № 4. – С. 46–49.
10. Бондырева С. К. Толерантность. Введение в проблему / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, Воронеж : Изд-во НПО "МОДЭК", 2003. – 238 с.
11. Клепцова Е. Ю. Психология и педагогика толерантности : [учебное пособие] / Е. Ю. Клепцова. – Москва : Академический проект, 2004. – 176 с.
12. Шалин В. В. Толерантность : (Культурная норма и политическая необходимость) / В. В. Шалин. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГПУ, 2000. – 356 с.
13. Осипова М. Н. Принять чужое, не потеряв себя. Новая система взаимодействия культур / М. Н. Осипова // Библиотечное дело. – 2008. – № 8. – С. 2–4.
14. Рахматшаева В. А. Психология взаимоотношений : [кн. для учителя] / В. А. Рахматшаева. – М. : Просвещение, 1996. – 272 с.
15. Мчедлов М. Терпимость – свойство культуры, путь к гражданскому согласию / М. Мчедлов // Свободная мысль. – 1994. – № 5. – С. 59–69.
16. Асташова Н. А. Проблема воспитания толерантности в системе образовательных учреждений / Н. А. Асташова // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика). – Москва, 2002. – С. 74–85.
17. Крутова И. В. Формирование у старшеклассников отношения к толерантности как социально значимой ценности в обучении гуманитарным дисциплинам : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Крутова Ирина Владимировна. – Волгоград. – 2002. – 231 с.
18. Максимова М. Игры во взаимопонимание и терпимость : смогут ли они оградить наших детей от влияния экстремистов? / М. Максимова, Н. Клёнова // Директор школы. – 2002. – № 8. – С. 42–51.
19. Таюрская Т. С. Формирование толерантного поведения подростков : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Т. С. Таюрская. – Якутск, 2002. – 17 с.
20. Тодорцева Ю. В. Педагогика толерантности : [методичні рекомендації] / Ю. В. Тодорцева. – Одеса : ПНЦАПУ, 2004. – 90 с.
21. Бех І. Д. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості / І. Д. Бех // Початкова школа. – 2001. – № 12. – С. 32–35.
22. Краткий психологический словарь / [за ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – М. : Политиздат., 1985. – 431 с.
23. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека / А. Б. Орлов. – М. : Академия. – 2002. – 272 с.
24. Степанов С. С. Популярная психологическая энциклопедия / С. С. Степанов. – М. : Эксмо. – 2005. – 672 с.
25. Кондратьев М. Ю. Азбука социального психолога-практика / М. Ю. Кондратьев, В. А. Ильин. – М. : ПЕР СЭ. – 2007. – 464 с.
26. Кордуэлл М. Психология от А до Я : [словарь-справочник] / М. Кордуэлл. – 2000. – 50 с.
27. Allport G. W. Historical Background of Modern Social Psychology / G. W. Allport ; [ed. by G. Lindzey] // A Handbook of Social Psychology. – Cambridge : Addison-Wesley, 1954. – 97 p.

28. Shapiro A. The Theme of the Family in Contemporary Society and Positive Family Psychology / A. Shapiro ; [ed. William Nichols] // Family Therapy Around the World : A Festschrift for Florence Kaslow. – Haworth Press, 2004. – 99 p.
29. Орлов А. Б. Психология толерантности : проблемы и перспективы / А. Б. Орлов, А. З. Шапиро // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – 126 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Homiakov M. B. Tolerantnost' : paradoksal'naia tsennost' [Tolerance as the Paradoxical Value] / M. B. Homiakov // Zhurnal sotsiologii i sotsial'noi antropologii. – 2003. – № 4. – S. 98–112.
2. Chto takoe tolerantnost' [What is Tolerance]? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-26866/>.
3. Tolerantnost' [Tolerance] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/filosofiya/TOLERANTNOST.html
4. Deklaratsiia printsypiv tolerantnosti [Declaration of Principles on Tolerance]. – Pedagogika tolerantnosti [Tolerance Pedagogy]. – 1999. – № 3/4. – 4 s.
5. Velykyi tлумachnyi slovnyk ukrains'koi' movy [Great Dictionary of the Ukrainian Language] / [uporiad. T. V. Kovaliova]. – Kharkiv : Folio, 2005. – 767 s.
6. Vchymosia buty tolerantnymy [Learning to Be Tolerant] : [treningovi kurs dlia molodi] / [ukl. O. Sobchenko, A. Donets', V. Diomkina]. – Donets'k : Donets'kyi molodizhnyi debatnyi tsentr, 2008. – 50 s.
7. Entsiklopedicheskii slovar' meditsinskikh terminov [Encyclopedic Dictionary of Medical Terms] : [v 3-kh tomakh] / [gl. red. B. V. Petrovskii]. – M. : Sovetskaia entsiklopediia. – T. 2. – 1983. – 448 s.
8. Filosofov'kyi entsyklopedychnyi slovnyk [Encyclopedic Dictionary of Philosophy] : [entsyklopediia] / NAN Ukrainy, In-t filosofii im. G. S. Skovorody ; [golova redkol. V. I. Shynkaruk]. – Kyiv : Abrys, 2002. – 742 s.
9. Kaloshyn V. Gumannyi shliakh do dystsypliny [Humane Way to Discipline] / V. Kaloshyn, O. Beznosiuk // Pedagogika tolerantnosti [Tolerant Pedagogy] : [gromad's'kyi psykholo-pedagogichnyi zhurnal]. – 2000. – № 4. – S. 46–49.
10. Bondyreva S. K. Tolerantnost'. Vvedenie v problemu [Tolerance. Introduction to the Problem] / S. K. Bondyreva, D. V. Kolesov. – M. : Izd-vo Moskovskogo psykholo-sotsial'nogo instituta, Voronezh : Izd-vo NPO "MODEK", 2003. – 238 s.
11. Kleptsova E. Yu. Psikhologiya i pedagogika tolerantnosti [Psychology and Pedagogy of Tolerance] : [uchebnoe posobie] / E. Yu. Kleptsova. – Moskva : Akademicheskii proekt, 2004. – 176 s.
12. Shalin V. V. Tolerantnost' : (Kul'turnaia norma i politicheskaia neobkhodimost') [Tolerance : (Cultural Norm and Political Necessity)] / V. V. Shalin. – Rostov-na-Donu : Izd-vo RGPU, 2000. – 356 s.
13. Osipova M. N. Priniat' chuzhoe, ne poteriav sebia. Novaia sistema vzaimodeistviia kul'tur [Take Something Unfamiliar without Losing Yourself. The New System of Interaction between Cultures] / M. N. Osipova // Bibliotечноe delo [Library Services]. – 2008. – № 8. – S. 2–4.
14. Rakhmatshaeva V. A. Psikhologiya vzaimootnoshenii [Psychology of Relationships] [Psychology of Relationships] : [kn. dlia uchitelii] / V. A. Rakhmatshaeva. – M. : Prosveshchenie, 1996. – 272 s.
15. Mchedlov M. Terpimost' – svoistvo kul'tury, put' k grazhdanskomu soglasiu [Tolerance is a Property of Culture, the Way to a Civil Consent] / M. Mchedlov // Svobodnaia mysl' [Free Thought]. – 1994. – № 5. – S. 59–69.
16. Astashova N. A. Problema vospitaniia tolerantnosti v sisteme obrazovatel'nykh uchrezhdenii [The Problem of Tolerance Education in the System of the Educational Establishments] / N. A. Astashova // Tolerantnoe soznanie i formirovanie tolerantnykh otnoshenii (teoriia i praktika) [Tolerant Consciousness and Formation of Tolerant Relationships]. – Moskva, 2002. – S. 74–85.
17. Krutova I. V. Formirovanie u starsheklassnikov otnosheniia k tolerantnosti kak sotsial'no znachimoi tsennosti v obuchenii humanitarnym distsiplinam [High School Students' Relationship Formation to Tolerance as a Socially Significant Value in Teaching the Humanities] : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Krutova Irina Vladimirovna. – Volgograd. – 2002. – 231 s.
18. Maksimova M. Igra vo vzaimoponimanie i terpimost' : smogut li oni ogradit' nashikh detei ot vliianiia ekstremistov [Games for Understanding and Tolerance : Can they Protect our Children from the Extremists' Influence] ? / M. Maksimova, N. Klionova // Direktor shkoly [School Principle]. – 2002. – № 8. – S. 42–51.
19. Taiurskaia T. S. Formirovanie tolerantnogo povedeniia podrostkov : avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 "Obshchaia pedagogika, istoriia pedagogiki i obrazovaniia" / T. S. Taiurskaia. – Yakutsk, 2002. – 17 s.
20. Todortseva Yu. V. Pedagogika tolerantnosti : [metodychni rekomendatsii] [Pedagogy of Tolerance] / Yu. V. Todortseva. – Odesa : PNTSAPNU, 2004. – 90 s.
21. Bekh I. D. Pochuttia tsinnosti inshoi liudyny yak moral'nyi priorytet osobystosti [Sense of Values of Another Person as an Individual's Moral Priority] / I. D. Bekh // Pochatkovna shkola [Elementary School]. – 2001. – № 12. – S. 32–35.
22. Kratkii psikhologicheskii slovar' [Brief Psychological Dictionary] / [za red. A. V. Petrovskogo, M. G. Yaroshevskogo]. – M. : Politizdat. – 1985. – 431 s.
23. Orlov A. B. Psikhologiya lichnosti i sushchnosti cheloveka [Psychology of the Individual and Human Nature] / A. B. Orlov. – M. : Akademiia. – 2002. – 272 s.
24. Stepanov S. S. Populiarnaia psikhologicheskaia entsiklopediia [Popular Encyclopedia of Psychology] / S. S. Stepanov. – M. : Eksmo. – 2005. – 672 s.
25. Kondrat'ev M. Yu. Azbuka sotsial'nogo psykologa-praktika [ABC of Social Psychologist-Practician] / M. Yu. Kondrat'ev, V. A. Il'in. – M. : PER SE. – 2007. – 464 s.
26. Korduell M. Psikhologiya ot A do Ya [Psychology from A to Z] : [slovar'-spravochnik] / M. Korduell. – 2000. – 50 s.
27. Allport G. W. Historical Background of Modern Social Psychology / G. W. Allport ; [ed. by G. Lindzey] // A Handbook of Social Psychology. – Cambridge : Addison-Wesley, 1954. – 97 p.

28. Shapiro A. The Theme of the Family in Contemporary Society and Positive Family Psychology / A. Shapiro ; [ed. William Nichols] // Family Therapy Around the World : A Festschrift for Florence Kaslow. – Haworth Press, 2004. – 99 p.
29. Orlov A. B. Psikhologiya tolerantnosti : problemy i perspektivy [Tolerance Psychology : Problems and Prospects] / A. B. Orlov, A. Z. Shapiro // Voprosy psikhologii [Psychological Questions]. – 2006. – № 3. – 126 s.

Матеріал надійшов до редакції 22.01. 2013 р.

Барбелко Н. С. Психолого-педагогическое содержание понятия толерантности.

В статье анализируется психолого-педагогический аспект понятия "толерантность". Рассматривается понятие "толерантность" в других науках. Раскрываются сущностные характеристики толерантности как педагогического и психологического явления. Рассматривается структура, основные компоненты толерантности и их взаимосвязь в педагогической и психологической науке. Представлено дифференцированное понимание феномена толерантности, внимание сосредоточено на типах толерантности и дана их характеристика.

Barbelko N. S. The Psychological and Pedagogical Aspect of Tolerance Concept.

The article analyzes the psychological and pedagogical aspect of the concept "tolerance". The notion "tolerance" is considered in the other sciences. The essence descriptions of tolerance are examined as the pedagogical and psychological phenomena. The structure of tolerance, main components of tolerance and their interrelation in the pedagogical and psychological science are revealed. The differentiated understanding of the tolerance phenomenon is presented, the attention is focused on the types of tolerance and their characteristic is given.